

Voorwoord

Het is genoegzaam bekend dat de verschillen in maatschappelijke positie tussen mannen en vrouwen niet louter zijn terug te voeren op biologische verschillen. Wat we ‘mannelijk’ of ‘vrouwelijk’ vinden, wordt mede bepaald door sociale patronen en verwachtingen. Om die patronen en verwachtingen adequaat te analyseren, is het begrip *gender* opgekomen, dat ziet op de gedrags- en identiteitsaspecten van seksen. De traditionele gerichtheid op ‘mannen’, ‘vrouwen’ en de verschillen daartussen wordt in de laatste jaren steeds meer aangevuld door een ander perspectief, namelijk dat de genderidentiteit niet noodzakelijkerwijs overeenkomt met de gender bij geboorte; of dat sommigen zich noch man noch vrouw voelen.

De aandacht voor transgendervraagstukken loopt parallel met een voorzichtige ‘emancipatie’ van deze groep in de samenleving. Transgenders durven zich meer te laten zien, laten zich vaker horen bij demonstraties en komen voor hun rechten op. Dit heeft onder andere geleid tot een wetsvoorstel – onlangs aangenomen door de Tweede Kamer – ter vergemakkelijking van de procedure om de geslachtsaanduiding te wijzigen in de Gemeentelijke Basisadministratie.

In dit themanummer staat de vraag centraal wat genderanalyse ons kan leren op het terrein van recht, criminaliteit en veiligheidszorg. In hoeverre leiden maatschappelijke verwachtingen met betrekking tot delinquent gedrag tot stereotiepe voorstellingen? Wordt bepaald gedrag van mannen bijvoorbeeld wel en van vrouwen niet geaccepteerd, of omgekeerd? Of werpen genderspecifieke verwachtingen en daarop gebaseerde sociale rollen barrières op bij het aanspraak maken op rechten of het trachten het leven naar eigen inzicht in te richten? Aan de hand van deze vragen wordt inzichtelijk gemaakt welke meerwaarde het begrip gender heeft bij de *analyse* van maatschappelijke vraagstukken.

In het openingsartikel geven Martina Althoff en Janine Janssen een schets van de opkomst en ontwikkeling van het begrip gender. Voorts stellen zij de vraag wat de betekenis is van de term gender met betrekking tot delinquentie en rechtshandhaving. De auteurs signaleren dat genderrollen minder scherp worden en dat verschillende genderidentiteiten mogelijk zijn. De term gender wordt in veel wetenschappelijk onderzoek gebezigd, maar bij nader inzien gaat het dan meer over sekse en – heel vaak – enkel over vrouwen. De auteurs gaan in op de

vraag wat dergelijke studies dan missen en wat een analyse vanuit genderperspectief zou toevoegen.

Heidi Grundetjern en Sveinung Sandberg laten zien hoe de factor gender een rol speelt in een studie naar vrouwelijke drugsdealers in Noorwegen. In eerdere onderzoeken worden deze vrouwen als gemarginaliseerde, passieve slachtoffers neergezet. In recente studies verschijnen zij als vakkundige en competente handelaren. Binnen een op Bourdieu geïnspireerd theoretisch kader van 'straatkapitaal' komen de auteurs tot de conclusie dat de waarheid ergens in het midden ligt. Vrouwelijke dealers kunnen succesvol zijn, maar ze komen meer hindernissen tegen dan mannen. Besproken wordt hoe vrouwelijke drugsdealers bepaalde strategieën ontwikkelen om te laten zien dat ze nog aan 'het spel' meedoen, in het bijzonder deseksualisering, een gewelddadige houding, emotionele afstandelijkheid en servicegerichtheid. Dit zijn bekende strategieën voor alle drugsdealers, maar de door mannen gedomineerde drugsmarkt dwingt vrouwelijke dealers ertoe bijzonder zorgvuldig te zijn in hoe ze te werk gaan en hoe ze zichzelf presenteren.

De rol van genderfactoren in de Nederlandse asielprocedure komt aan bod in de bijdrage van Sabine Jansen. In grote delen van de wereld worden mensen vervolgd vanwege hun seksuele gerichtheid of genderidentiteit. Ambtenaren van de Immigratie en Naturalisatie Dienst (IND) moeten – net als bij elk ander asielverzoek – de geloofwaardigheid van een relaas over vervolging wegens homoseksualiteit beoordelen. Welke valkuilen doen zich hierbij voor en hoe kunnen die omzeild worden? Hoe moeten ambtenaren van de IND homo's herkennen? Onderzoek wijst uit dat er bij de IND stereotiepe ideeën bestaan over het herkennen van homoseksualiteit. Wie daar niet aan voldoet, loopt het risico niet geloofd en dus afgewezen te worden. De auteur stelt dat het beter zou zijn als de IND niet langer probeert *echte* lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender (LHBT) asielzoekers te herkennen. In het nader gehoor kan gevraagd worden naar de gevolgen van het leven als LHBT in het land van herkomst, vooral naar de reactie van de omgeving op de seksuele gerichtheid. Hoor- en beslismedewerkers moeten daartoe getraind worden in LHBT-sensitiviteit en een *open mind*.

Op welke wijze hebben genderrollen in het denken over eerge relateerd geweld gestalte kregen? Bij de beantwoording van deze vraag begeven Janine Janssen en Ruth Sanberg zich op vrij onbekend terrein: het

slachtofferschap van mannen. Zij schetsen eerst de genderaspecten in het Nederlandse beleid en (politiële) aanpak van gewelddadige eorzaken. Een en ander wordt geïllustreerd met voorbeelden van eorzaken met mannelijke slachtoffers die bij de Nederlandse politie bekend zijn. Vervolgens bekijken de auteurs op welke manier er in de literatuur over eergelateerd geweld geschreven wordt over gender. Valt er iets te zeggen over verschillen in frequentie en aard van mannelijk en vrouwelijk slachtofferschap? Ook de verwachtingen ten aanzien van mannen en vrouwen bij de preventie en aanpak van geweld uit naam van eer worden besproken. Nader onderzoek naar slachtofferschap van mannen als gevolg van eergelateerd geweld zou een bijdrage kunnen leveren aan het doorbreken van stereotiepe beelden. Voor de maatschappelijke preventie is het van belang dat ook mannen ruimte krijgen én nemen om ruchtbaarheid te geven aan hun slachtofferschap en aan hun afkeuring van eergelateerd geweld.

Het leven van transgenders in Nederland staat centraal in de bijdrage van Saskia Keuzenkamp. Zij verrichtte over dit onderwerp onderzoek voor het Sociaal en Cultureel Planbureau. De gegevens waarop het SCP-rapport – en dit artikel – zijn gebaseerd werden verzameld via een online-enquête. De auteur gaat achtereenvolgens in op bewustwording en openheid, acceptatie en negatieve reacties, gezondheid en welbevinden en de uitkeringsafhankelijkheid. De helft van de respondenten wist al voor het tiende levensjaar dat hun genderidentiteit niet correspondeerde met hun gender bij geboorte, zo blijkt uit het onderzoek. Bijna een derde is niet ‘uit de kast’, veelal uit vrees voor negatieve reacties van de omgeving. Vergeleken met de rest van de Nederlandse bevolking zijn transgenders veel vaker arbeidsongeschikt en lijden zij aan geestelijke gezondheidsproblemen. De auteur bespreekt een aantal zaken die het leven van transgenders zouden kunnen verbeteren, zoals een meer expliciete wettelijke verankering van het verbod op discriminatie op grond van genderidentiteit en betere juridische bescherming. Vele respondenten benadrukten het belang van het vergemakkelijken van de procedure om de geslachtsaanduiding te wijzigen in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA).

Het laatste artikel van dit themanummer is in de eerste plaats een kritiek op de starre onderverdeling tussen mannelijke en vrouwelijke genderidentiteiten. Hybride vormen van de geslachten komen in de natuur voor, maar ook al eeuwenlang in de kunsten en het theater. In de huidige man-vrouwmaatschappij zijn er ook personen die niet een-

duidelijk als man of vrouw leven, zo stelt Ines Pohlkamp. Deze transgenders (breed opgevat: shemales, XY-vrouwen, interseksuelen, transvrouwen, transmannen, crossdressers, drag kings en drag queens) worden door hun afwijkende uiterlijke verschijning en uiterlijk gedrag vaak het slachtoffer van discriminatie en geweld. Voorts deed de auteur onderzoek naar de ervaringen van deze groep seksueel non-conforme personen in het contact met politie en justitie in Duitsland. De door transgenders ervaren discriminatie bij politie en justitie kan worden gezien als een simpele voortzetting van de structurele discriminatie in het leven van alledag. Discriminerend gedrag door politie en justitie wordt echter als pijnlijker ervaren omdat transgenderpersonen voor (toekomstige) erkenning en bescherming afhankelijk zijn van de overheid.

Martina Althoff

Janine Janssen

Marit Scheepmaker*

* Dr. Martina Althoff is als universitair docent verbonden aan de vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Dr. Janine Janssen is hoofd onderzoek van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld en universitair docent bij de vakgroep Strafrecht en Criminologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Mr. drs. Marit Scheepmaker is hoofdredacteur van *Justitiële verkenningen*.